

חדת העלווית

אנתולוגיה

הסדרה לדת, לפילוסופיה ולתרבות האסלאם

עורך הסדרה: פרופ' אבי אלקיים

חברי המערכת:

פרופ' בנימין אברהמוב, פרופ' מאיר מ' בר-אשר, פרופ' יוסף ינון-פנטון

הדת העלווית

אנתולוגיה

תרגמו מערבית בצירוף מבוא והערות
מזאיר מ' ברי-אשר ואריה קופסקי

הוצאת אֶדְרָא, תל אביב

The 'Alawī Religion

An Anthology

Translated from the Arabic with introduction and notes by
Meir M. Bar-Asher and Aryeh Kofsky

מהדורה שנייה ומתוקנת

עיצוב עטיפה: אבי אלקיים

הציור שעל העטיפה: תאור קליגרפי של אריה, דימוי רווח של עלי באמנות השיעית כסמל של גבורתו. עלי קרוי בשמות שונים שמשמעותם אריה. פענוח הקליגרפיה על כריכת הספר: 'עלי בן אבי טאלב ארי האל המנצח. יהי האל יתעלה שבע רצון ממנו ויזכהו ביקר ובזיו פנים' (עלי בן אבי טאלב אסד אללה אלע'אלב. רִדִי אללה תעאלא ענה ופרם אללה וג'הה).

מסת"ב: 978-965-7773-16-1 ISBN:

© כל הזכויות שמורות להוצאת אִדְרָא, תל אביב

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי – אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת מאת בית ההוצאה לאור שתינתן מראש ובכתב.

נדפס בישראל תשפ"ב – 2021

© Copyright 2021 by Idra Publishing

Idra Press <IdraPublisher@gmail.com>

<http://idra.org.il/>

סידור, עימוד, לוחות והדפסה:

א. אורן הפקות דפוס בע"מ, שד' רוטשילד 109, תל אביב

לזכרו של האח יוחנן אליחי (1926-2020)
איש מסדר האחים הקטנים של ישוע

חֲשַׁפְתִּי בְּמִרְמֵז סוּדוֹת כְּמוֹסִים
וּמִנְגַד אִמְרֹתַי דְּבָרִים בְּמִפְרָשׁ וּבְאַרְתִּי מִשְׁמַעוּיּוֹת
לֹא קִמַצְתִּי בְּהָעֲרוֹת לְבַעֲלֵי תְבוּנוֹת
בְּשִׁירֵי וּבְמִסּוּרוֹת שְׁלֹמֹדֵתִי סִמְאַתִּי עֵינֵיהֶם
שֶׁל אֲנָשִׁים נְרַפִּים שְׁעֵינֵיהֶם בְּכָל עֵת טְחוֹת מְרֵאוֹת אֶת הָאָמֶת
הַחֲרִישׁוּ עֵת קְרָא הַכְרוֹז לְהַבִּיעַ נֶאֱמָנוֹת
אִם דִּי לָכֶם בְּדַבְרֵי, בְּעֲצוֹתַי וּבְרַמְיֹזוֹתַי – מָה טוֹב
וְאִם לָאוּ – זְכְרוּ אֶת אֲשֶׁר אִמְרֹתַי, יַעַן גְּמַרְתִּי אֲמַר
לְחֲשׂוֹף אֶת אֲשֶׁר הִסְתַּרְתִּי פֶּן תִּבּוֹא עָלַי קִלְלָה וּמְאָרָה

(אלח'ציבי, דיואן, עמ' 104)

תוכן העניינים

◆ פתח דבר

14..... כתיב, תעתיק ורישום התאריכים.....

15..... תודות. ◆

◆ מבוא

17..... קווים לתולדות הדת הנוציירית-עלווית.....

24..... תורת האלוהות של הדת הנוציירית-עלווית.....

28..... האמונה בגלגול נשמות.....

31..... הסינקרטיזם הנוציירי-עלווי בראי לוח השנה.....

32..... פולחן הלחם והיין.....

34..... סודיות הדת ואופייה האנטינומיסטי.....

36..... בסבך זהויות – בין זיקה לאסלאם להתנערות ממנו.....

42..... תנועת המְרְשָׁדִיה.....

◆ פרק ראשון: סוד האלוהות

49..... (א) השילוש עלי-מְחַמַּד-סְלִמָאן והכוחות הנאצלים ממנו.....

52..... (1) השילוש והישויות הנאצלות ממנו.....

53..... (2) תפיסת השילוש במינוח פילוסופי.....

54..... (3) אלוהותו של עלי.....

54..... (4) על החובה לדעת את סוד האלוהות: פירוש למסע הלילה של מְחַמַּד.....

58..... (5) על היחס בין המְעַנָּא לאָסָם.....

62..... (6) האצלת האָסָם מאור העצמות של המְעַנָּא.....

63..... (7) הבאב – השער אל סוד האלוהות.....

64..... (8) האצלת הבאב מאור אורו של האָסָם.....

64..... (9) הירארכיה בראיית האל בעולם השילוש וההאצלה.....

65..... (10) מיתוס הנפילה.....

67..... (11) מתוך איגרת הייחוד לְעֵלִי אֲבָן עֵיסָא אֶלְג'סְרִי.....

- (ב) התגלמות האל בדמות אנושית – אינקרנציה ודוקטיזם..... 77
- (1) התגלמות האל בבשר ודם (אינקרנציה)..... 79
- (2) אינקרנציה כאמצעי להכרת האל..... 80
- (3) הצורה הנראית של המַעֲנָא (א)..... 80
- (4) הצורה הנראית של המַעֲנָא (ב)..... 81
- (5) תפיסה דוקטית לעומת תפיסת אינקרנציה..... 82
- (6) תפיסת האינקרנציה מעוגנת בפירוש ל'פסוק הברית' (ק' 172:7)..... 82
- (7) האינקרנציה של עלי מומחשת על ידי האינקרנציה של ישו..... 83
- (8) אינקרנציה של האל במלאכים, בנביאים ובשליחים..... 83
- (9) אינקרנציה של האל באַמאמים (א)..... 84
- (10) אינקרנציה של האל באַמאמים (ב)..... 84
- (11) אינקרנציה של האל באַמאמים (ג)..... 84
- (12) תפיסה אינקרנציה מסויגת..... 85
- (13) פולמוס נגד תפיסה הירארכית של האלוהות ונגד תפיסת האינקרנציה..... 85
- (14) אינקרנציה ויהודים..... 86
- (ג) ההתגלות המחזורית של האלוהות..... 87
- (1) התגלותו של עלי במחזורים ההיסטוריים..... 89
- (2) התגלות המַעֲנָא והאַסם כבני אדם בשבעה מחזורים..... 89
- (3) התגלות האלוהות לפרסים ומעברה אל הערבים..... 90
- (4) תיאור מיתיהיסטורי של התגלויות האלוהות..... 91

◆ פרק שני: גלגול נשמות

- מבוא..... 94
- (1) הגלגול כלבישה ופשיטה של מלבושי אור וחושך..... 96
- (2) הגלגול לסוגיו כגמול על חטאי המאמין..... 96
- (3) עונשן של עשרים וארבע קבוצות מבני ישראל שהתגלגלו
בבעלי חיים..... 101
- (4) מעשה במאמין נוצריי־עלווי שהתגלגל בזאב..... 103

◆ פרק שלישי: אנטינומיזם, פולחן וחגים ומועדים

- מבוא..... 105
- (א) אנטינומיזם..... 108
- (1) אנטינומיזם ותקִיָה כלפי מצוות היסוד של האסלאם..... 108
- (2) אסקטיות נוצרית כאידיאל אנטינומיסטי..... 108

- (ב) פולחן..... 111
- 1) לקט תפילות מתוך כתאב אלמג' מוע..... 111
- (1.1) מתוך הסורה הראשונה הנקראת 'הראשון'..... 111
- (1.2) הסורה השנייה הנקראת 'קידוש בן הנלי'..... 111
- (1.3) מתוך הסורה הרביעית הנקראת 'הייחוס'..... 112
- (1.4) מתוך הסורה החמישית הנקראת 'הכיבוש'..... 113
- (1.5) מתוך הסורה השישית הנקראת 'הסגידה'..... 114
- (1.6) הסורה העשירית הנקראת 'הברית'..... 115
- (1.7) הסורה האחת עשרה הנקראת 'העדות' (ובפי ההמון היא קרויה 'ההר')..... 116
- (2) קריאת התמסרות לאל (תלביה)..... 118
- (3) טקסי קידוש (קדאס)..... 119
- (3.1) קידוש הבשמים (קדאס אלטיב)..... 119
- (3.2) קידוש הקטורת (קדאס אלפ'ח'ור)..... 120
- (3.3) קידוש הקריאה לתפילה (קדאס אל'אד'און)..... 121
- (4) יין חולין ויין הקודש (עבד אלנור)..... 128
- (ג) חגים ומועדים..... 130
- (1) חג הקורבן (עיד אל'אד'חא)..... 130
- (2) יום ע'דיר ח'ם, חג ההכרזה על אלוהותו של עלי..... 131
- (3) יום ע'אשור'א' – חג מותו המדומה של אלחסין בכרבל'א'..... 132
- (4) ליל חג המולד ומעלותיו..... 137
- (5) תפילה לליל חג המולד..... 139
- (6) יום הנורוז – התגלות האלוהות לפרסים ומעברה אל הערבים..... 141
- (7) תפילה ליום הנורוז..... 141

◆ פרק רביעי: חניכה

- מבוא..... 143
- (1) תעליק – הנישואים הרוחניים וההתקשרות בין מורה ותלמיד..... 146
- (2) סמ'אע – ההיריון והלידה הרוחניים..... 149
- (2.1) ההיריון הרוחני..... 149
- (2.2) מעמד הסמ'אע – הלידה הרוחנית..... 151
- (3) סדר התעליק..... 153
- (4) סיפור החניכה של סלימ'אן אל'אד'ני..... 154
- (5) השלמת החניכה: מימוש 'המצווה המוטלת והחובה ההכרחית'..... 159
- (5.1) עדותו של סלימ'אן אל'אד'ני על מימוש 'המצווה המוטלת והחובה ההכרחית'..... 159
- (5.2) עוד על 'המצווה המוטלת והחובה ההכרחית'..... 159

◆ פרק חמישי: זהות והגדרה עצמית

161..... מבוא

165..... (1) מִחְמַד אָבֵן נְצִיר – מכוון הזהות הנוציירית-עלווית.

166..... (2) על הזהות הנוציירית-עלווית בעולם הפרה-קוסמי ובעולם הזה

167..... (3) היחס לשני הח'ליפים הראשונים ולאסלאם הסוני בכללותו

167..... (4) דמותו של עֶמֶר מול זו של עֵלִי.

168..... (5) קללות על מתנגדי הדת הנוציירית-עלווית ואויביה

170..... (6) מִגְ'יב אֶלְמֶרְשֶׁד בעיני מאמיניו.

171..... (7) מבחר מדבריו של סאג'י אֶלְמֶרְשֶׁד

171..... (7.1) מדבריו של סאג'י אֶלְמֶרְשֶׁד בשאלת היחס לדתות העולם

172..... (7.2) מאמרותיו של סאג'י אֶלְמֶרְשֶׁד על הדת

173..... (7.3) מדבריו של סאג'י אֶלְמֶרְשֶׁד על המֶרְשָׁדִיָּה והעולם

174..... (7.4) מתוך צוואתו של סאג'י אֶלְמֶרְשֶׁד לחסידיו

175..... ◆ אפילוג: שיר הע'דיר

183..... ◆ רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים

197..... ◆ מפתח העניינים

פתח דבר

מן המפורסמות הוא שהמיעוט העלווי שולט בסוריה כבר שנים רבות, וההיכרות איתו נוגעת בדרך כלל להיסטוריה הפוליטית שלו. דבר פחות ידוע הוא שלעלווים, כמו לדרוזים, דת משלהם שהתפצלה מהאסלאם השיעי לפני למעלה מאלף שנים. מאורעות הדמים בסוריה בעשור האחרון הגבירו את המודעות לקיומה של הדת העלווית, שבניה מחזיקים ברסן השלטון ביד רמה בסוריה זה קרוב לחמישים שנה, ודומה שגם הסקרנות לעמוד על טיבה של דת זו רבה מכפי שהייתה בעבר.

השם 'עלווים' המוכר לכול הוא חדש יחסית. הוא אומץ בידי בני העדה העלווית רק לפני כמאה שנה. עד אז, במשך כאלף שנים, הם היו ידועים בשם 'נוציירים' על שמו של מייסד הדת מִחְמַד אֶבְן זַצִיר, ואילו במחקר אומץ הכינוי האקדמי 'נוציירים-עלווים'. בכותרת הספר שלפנינו, נקטנו את השם 'הדת העלווית' הן כדי לשקף את כינויים העצמי של העלווים בימינו הן כדי להשתמש בשם השגור בפי כול. עם זאת, בגוף הספר העדפנו את השם 'נוציירים-עלווים', כינוי המשקף טוב יותר את התפתחותה ההיסטורית של דתם ופה ושם השתמשנו במונח 'נוציירים' לבדו ביחס לתקופה הקדם-מודרנית.

האנתולוגיה המוגשת בזה לקוראים היא פרי עיסוקנו בדת העלווית זה למעלה משלושים שנה. מחקרנו הקודמים עסקו בפרקים מרכזיים בתולדות הדת, באמונותיה ובפולחניה. זה שנים רבות מלווה אותנו התחושה בצורך להביא בפני הקוראים מבחר מן הספרות הייחודית של דת עלומה זו שהסתום בה רב על הנגלה. פה ושם אומנם תורגמו בעבר טקסטים אחדים לשפות שונות, אך חסרה עדיין אנתולוגיה המציעה מגוון של מקורות המתארים את הדת על היבטיה העיקריים. הספר עצמו נפתח במבוא המתאר את הדת העלווית ופורס את הרקע לנושאים הנידונים בפרקי האנתולוגיה: סוד האלוהות, העומד בלב התאולוגיה הנוציירית-עלווית; גלגול נשמות כתורת הגמול של הדת; אנטינומיזם, פולחן וחגים, שבהם ניכרים יותר מכל יחסה

השלילי של הדת למצוות האסלאם ואופיה הסינקרטיסטי; תהליך החניכה וההצטרפות למעגל הפנימי של יודעי הסוד; הזהות וההגדרה העצמית של בני הדת ביחס לאסלאם ולדתות אחרות.

כתיב, תעתיק ורישום התאריכים

שמות ומונחים בערבית נכתבו בתעתיק על פי הכללים המקובלים בפרסומים מדעיים. חרגנו מכך רק בכתיבת שמות ומונחים שנעשו שגורים בשפה העברית. אלה נכתבו בכתיב מלא. שמות ומונחים שאינם שגורים נוקדו בניקוד מלא. הנה תעתיק האותיות בערבית, שאין להן מקבילות בעברית:

ث – ת' (הגייתה כ-th במילה האנגלית think)	ض – ד' (הגייתה כ'ד' נחצית)
ج – ג'	ص – צ (הגייתה כ'ס' נחצית)
ذ – ד' (הגייתה כ-th במילה האנגלית this)	ظ – ט' (הגייתה כ'ז' נחצית)
ح – ח' (הגייתה כ'כ' רפויה)	غ – ע' (הגייתה כ'ר' גרונית)
	ى – א (בסוף מילה)
	ة – ה (בצורת הנפרד); ת (בסמיכות)

התאריך על פי הלוח המוסלמי (ההג'רי) הובא תחילה, ולאחריו הובא התאריך על פי הלוח הגרגוריאני, לדוגמה: עֲלִי אֱלְהָאֲדִי (מ' 868/254). תאריכי מאורעות וכן תאריכי פטירה של אישים החל מהמאה ה-17 הובאו על פי הספירה הנוצרית בלבד.

בציטוטים מן הקוראן הובא מספר הסורה ואחריו מספר הפסוק, באופן זה: ק' 2:255. כל הציטוטים מהקוראן לקוחים מתרגומו של אורי רובין (הקוראן, תל אביב 2016 [מהדורה שנייה]), אלא אם צוין אחרת. ברוב המקרים נצמדנו לתרגומו של רובין ככתבו וכלשונו, אך פה ושם הבאנו אותו בשינויים קלים.

תודות

אנו מבקשים להביע את תודתנו לכל מי שסייעו לנו בעבודתנו על ספר זה. לד"ר טארק רג'ב שהעמיד לרשותנו כתבי-יד נוציירים-עלווים שברשותו ואף אפשר לנו להשתמש בתרגומו ל'איגרת הייחוד' של אלג'לי; לפרופ' דמיטרי סוורוק (Sevruk) על השיתוף בכתבי יד וספרים לאורך השנים ובמיוחד על סיועו בהשגת חומר על תנועת המרְשְׁדִיָּה; לאלו אורן, מנהל בית הדפוס, על עבודת ההפקה הנאה של הספר, ליהודית גבריאלי על עבודת הסדר והעימוד, לחן שכטר על הניקוד המוקפד של קטעי השירה המובאים בספר ולאורנה כהן על העיצוב. תודה מיוחדת לפרופ' אהרן ממן על סיועו בבירור עניינים הקשורים בניקוד קטעי השירה ולפרופ' יהודית הנשקה, שקראה בטובה קטעים אלו במלואם והעירה עליהם הערות מאירות עיניים. ואחרון חביב, פרופ' אבי אלקיים, עורכה של הוצאת אֶדְרָא שגילה עניין רב בספר מראשיתו, עודדנו לפרסמו וסייע לנו בעצותיו הטובות. יבואו כולם על התודה והברכה.

הספר מוקדש לזכרו של האח יוחנן אליחי (1926-2020), איש מסדר האחים הקטנים של ישו, שהקדיש את חייו לקידום הלימוד של הערבית המדוברת בציבור הישראלי ולקירוב לבבות בין יהודים, נוצרים ומוסלמים בישראל.

